

Euskal Herriko armagintzaz, joanari zor zitzaiena

Behin baino gehiagotan esan dugu gure historiaren parte asko oraindik ikerri gauek aditu guti ta gaitxi ikeruak direla. Horien artean genduen Euskal Herriko suko armagintzaren ere eta orainatu Ramiro Larrañaga adiskidua **Sintesis Histórica de la Armería Vasca** deritzana aurkezteaz kontatu du zor hori. Lan hartan, armagintza erarik orokorrenean hartzen duelarik ere, Debarriuren behe partean eta inguruetan eskuz erabiltzeko egiten ziren suko armenak bereziki. Eta, arrigarria badirudi ere, bestehun urteko historia luzean eskintza izan da.

Espaniako suko armen historiari garrazituzituen James D. Lavin-ek ingelesez idatzia da (1965) adibide; baina bertan ageri denes, gure armariak XVIII. mendean hasten dira eta ez XV.aren bukarera. Lavin, Isidro Soler-en **Compendio histórico de los arcabuceros de Madrid** (1795) eta Jovellanos-ek bere **Diarios** delakoan ematen dituen berrietan oinarritzen da. Ez zen heldu Gregorio Mujikak **Monografía Histórica de la villa de Eibar** (1910) deritzan libururaren barnan bertako industriari historiari dakarrena ezagutzera. Orain, R. Larrañagak agertzen digu historia hori, G. Mujikak berak baino zehatzago eta agiri ugarietan oinarriturik. Gipuzkoako Armerri Kutsa Prohibitziarako argitaratu digu bere argialpenen sail batean. Aurerrantzean, gai honiaz arduratzen direnak kontuan hartu beharko dituen liburua da.

Juan SAN MARTIN

ditu, laugarrenean hiztegi bereziak, eta, azkenik, bibliografia aberatsa.

Aurerrantzean ez du uste inork zolan-zirik izango zuden gure armagintzaren aintzinatuzen, eta ere bere garantziaz. Ramiroren liburuari esker, argirik ez zaio jalko bilatu nahi duenari. Haintzakotzak hartu beharrezkoa digu gure armen kaltetate ere. Espainiako erregeak mende mende beren gudusteak armatzeko erabili baldin badituzte, bada hortarako arrazoiak ere ez zuten eguztaren pistoidean armarik. Orduru arte metxadunak eta txispadunak erabili ziren. Hauen mekanismoak oso sinpleak ziren eta armenen partetik garrazituzituenak kanitua izaten zen; hatarik armena eta tiroz lertuko ez zena. Horirako, gaitzairu malukatu finaz gainera ondo barenatuzki joan behar zen, eta gure armagintza hortan ziren mailak. Espainiako penintsulan armarik onenak lortzen zituztenez, Ameriketara ez ezik, Europako toki askotara ere saltzen zituzten.

Burdinlanak izan dira gure historiari garrazituzituenak eta hauen artean armagintza noski. Honen agiri ederra digu Donostian, Aurrezki Kutsa Prohibitziaren geletan jarria den burdinaren erakusketak Debarroko armaginen lanak hain bereziki agertzen direna.

Muchos aspectos de nuestra historia están aún sin recoger y el de la armería era uno de estos. Ahora, Ramiro Larrañaga nos ha cubierto con un corpus general que se titula **Sintesis Histórica de la Armería Vasca**. Trabajo centrado en la fabricación de armas de fuego portátiles, principalmente, y como requiere este género, inclinado a las producciones de la cuenca baja del Deva guipuzcoano y su entorno, con quinientos años de historia.

Una de las obras más importantes sobre este tema se le debe a James D. Lavin, *A History of Spanish Firearms* (1965), pero en ella, las primeras noticias no van más allá del siglo XVIII, ni refleja la cantidad y calidad productiva. El se basó en unas menciones de Jovellanos y en el **Compendio Histórico de los arcabuceros de Madrid** (1795). Pero le pasó desapercibido el capítulo de la industria armera que aportó Gregorio Múgica en su **Monografía Histórica de la villa de Eibar** (1910). Ahora, Ramiro Larrañaga, no solamente saca a la luz las noticias de G. de Múgica, sino que amplia y documenta metódicamente una historia de la armería que desde finales del siglo XV habla sido la principal de la Península, la principal proveedora de los reales ejércitos, precisando fechas y cifras de producción, en una publicación bien ilustrada y presentada por la Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa.

En la primera parte trata de la historia general de la armería; en la segunda, noticias de armeros y de documentos existentes en varios archivos, principalmente en Simancas y el Provincial de Guipúzcoa; en la tercera, aporta un apéndice documental; y, en la cuarta nomenclaturas que ayudarán al lector en terminología general armera y en particular la euskérica.

En lo sucesivo no creo que nadie llegue a dudar sobre la antigüedad e importancia de nuestra armería. La calidad de las armas es otro factor a considerar. Hasta que se inventó la percusión a pistón a primeros del siglo pasado, las armas eran de mecha o de chispa, cuyos mecanismos eran elementales y su importancia residía en la forja y mecanizado del cañón al objeto de lograr armas livianas y resistentes al propio tiempo, y ello se conseguía a base del batido del acero y los tratamientos, cosa que sabían conseguir a la perfección nuestros armeros y era el motivo de la aceptación que tenían. A este respecto, no es un hecho casual que de la terminología técnica recopilada en el vascuense de Eibar destaque por su originalidad la de los tratamientos térmicos.

Hasta los más profanos pueden comprender el valor de la obra con sólo visitar la exposición de los trabajos del histor que estos días se exhibe en los locales de la C.A.P. en San Sebastián, donde destaca la muestra armera y se le confiere su meritoria labor.

Ikerketaren kontu hau hola hasi zen: Egun batean Barcelonatik del bat izan nuen. Antonio Aldekoa Lekanda jaun zen, bilbotarra jaiotzez, urte askotan Kataluñaño textil fabrika batean zuzendaria zena. Eibar eta inguruetako armeriaz ikerketak egin nahi zituen eta hortarako laguntza eskatzen zidan. Baina, ni, lanez itoa nengilena, ogibidekotik aparte Euskaltzaindiko idazkaritzarekin eta nire ezina agertzeko, Antonio zenak, mila arrozoi jarri zitikidan gure historiari parte interesegiri bat munduan ezagutzera eman beharrezkotzat. G. Mujikaren lanaren berri ematen nion, baina hori ez nuen zen aski. Orduan, zortioan, Ramiro Larrañagaz oroitui nintzen eta arratsalde batean elkarrekin ikustekotan gelditu ginen. Gizona beste gabe Barcelonatik etorri eta Plantiatiako zuloan Allegro deritzan txokora eramane nuen. Han zen Ramiro lagun talde bakiain afaitaroko presi, elkarrikeriak gerorako utzi. Afaria bukatu eta kafekak hasi baino lehen agertu ziren kitarra, bandurria eta flauta barroka, beeen laguntzaz plantziarrak kantuan hasi ziren. Antonio Aldekoa larritu zen, eta behin baino gehiagotan, ukonondan joaz, galdute ere bai: "Zu, zeguru al zaudu kitarrajotzale honek armagintzaren igeri lanetan lagunduko didana?". Nere erantzuna: "Bai gizona, hauen oso serioak direnez, bai lanerako eta bai juergarako?". Bere larrisutuan baretzeko, Ramirori aditza eraman nion Aldekoaren kezka eta honela ihardetsi zidan: "Etsiak, orain ez dela lanerako ordua, elkar ezagutu geranez, urrango egun batean mintzatzeko garaia armeriaz. Lasai egon dadila". Hala ere, Aldekoak ez zuen lasaltzerik. Biharamun arratsaldean, lehen plangintzak bideratu genuenuean, beste-lako aurpegia jarzen zuen Antonio Aldekoa gizaokak. Hala-izan zen hasiera.

Bederatzi urte igaro ondorean, lastimatu izan zen A. Aldekoa hil honen hamarrean Eibaren ez aurkitzea, ezbehar batek beste mundura eramane zenez. Heriotza baino lehen, hala ere, ondo ezagutu zuen gure plantziarraren leialtasuna eta bere ikerketarako irribetasuna. Hil honen hamarrean Ramiro Larrañagak Eibaren aurketa ziguna, bere laguntzaren fruitu ondo heldua izan da; azken urte hauenetan liburu, aldizkari eta gordailurik ilunetara ere arakatu agiriak pilatuz eta ordenatuz burutu ahal izan duen fruitu ederra. Ez dakit mereti duen haina inork ixalotuko duen, baina Ramirok, gure historiari zor zitzaiena batez ondo erakutsi digu herriogenganakoa mailasuna.

Liburuen lehen partean armagintzaren historia orokorra aztertzen du, Eibar, Plantiatia eta inguruetakoa ikunduz; bigarrenean, armaginen zerrendak bere jatorrizko eta langintzako xehetasunak emanez, Simancas, Gipuzkoako gordailuak, bereziki Plantiatia ta Eibarokak ikertuz lortu ahal izan dituen agerien berriak; hirugarrenean, agiriak, heurak, sailkatzen

Gabon jaiak Araban: zenbait xehetasun

Gabon inguruko jai gutzietik halarako kutsu berezirik erakusten digute. Ez dut uste urtean zehar izango denik Eguerriariena bezain ospakizun erakarriagorik, barkerkiagorik. Urtean zehar izandako tirabirak, mailasunaren izenaren ahaztuta gelditzen dira egun haueetan. Sendi osoa etxera bilduko den eguna digu Abenduaren 24.a, gaur denok elkarrekin eman ahal izateko. Honela izan da orain arte eta aurerrantzean ere elkartasunaren asmo berberak eragingo gaituela pentsatu nahi dut. Urteko egun gutxiatan erabili behar izango genukeen anaitasuna, nagusi egiten zaigu jai haueetan. Eta barneko abots batek gizonkiago jakatu behar dugula esaten digu, gure aldetik - portiera ho-beagotzeko asmoz edo - agintzak egiten ditugularik. Gehienetan ezerezean geratuko diren promesak. Baina ez nator ikazgai moralizante-rik ematera. Ez da nere zeregina.

Nere helburua, Araban jai izaten diren zenbait ekintzen berri azaltzea da. Baizuentzat gauza jakina izan arren, askok ineregarritzat hartuko dituzte datu hauek.

Lehen apatu duzun bezala, sendi osoa baitzen zen Gabon gauan. Etxetik kanpo lanean ziharduten seme-alabak abiatzen ziren, opari bana ekarri ohi zutelarik. Ugazabak, esaterako, bakalau bat eskaintzen ziren morroiari etxera eramane lezan. Ullibari Gabon "bacalada" bezala ezagutzen zitzaien eskaintza honi. Aramaion, berri, "Gabon sarixe" esaten diote.

24.ko gauan euskal sukaldeetan geru ohi den afari mota antzerkara izan dela esan daiteke. Olio-aza, bakalau nahiz bigixigua buzkantzak, eta azkenburu bezala gehien erabili dena-batez ere alderdi euskaldunetan inixaurtsalza digu. Ondoa doakiztu, irakurle, Aramaioko baserriar irakurle inixaurtsalza gertutzeke emandako formula: Inixaurrak "harmaize" an zapaldu, finfink egin arte. Lapiko bat ur, kanela apur batez, sutan jarri eta tratikiten hasten denean inixaur pasta bota. Laga ostera ere irakin arte.

Nahi izanez gero, baita ogi-mami txiki batzu ere bota daitezke. Hirugarren irakinaldi ematen denean sutatik kendu hozkiketan azaleko. Aurretan ere dastatu ahal izango dudalakoan nago.

Gabon gauan, sendia elkartuta dagoela, abesteari ekiten zaio, ospakizunarekin zerikusirik duten kantak erabiltzenak direlarik. Gabonkantiari aparta, ba dira beste batzu ere gureganaino iritsitai, eta egun horietako afari inguruan sortuak direnak. Aramaioko ondoko kantak hurridura sortu du nigan beti, gure aurrekoak noraino zeuden

jana eta edanari lotuak nere buruari sarri galdute diodalarik, Ospakizuneko anaitasunaren mezu berriko hantetan jota gelditzen dela deritzat: Dringilin-dron gaur Gabon sabela betia daukat eta besteak hor konpon!

Gerardo Lopez de Gereñuk bildutako beste hauen ere, Jesusen jaio-tza denok ez dituela era berdinan ospatzen erakusten digute. Arabako mendialdeko lurraldean honela abesten da: Esta noche es Nochebuena noche de comer patatas que ha parido la escribiera un burro con siete patas

Eta Arabako Errioxan, era honez entzun ahal izan Gendarok: Esta noche es Nochebuena noche de comer terrón que ha parido la Anastasia, un burro con pantalón.

Aramaion entzundako esera honek Eguerriko jaiak jende askorantzen zertan oinarritzen ziren adierazten digu: "Naitibete ase ta Bete; San Estebantxe handik aurrera lehen letze".

Nagusiek ez ezik baita haurrek ere era bereziki bititzen zituzten egun hauek. Ullibari Gabon, esaterako, 26an iritzen ziren eskolako umeak, etxe-ete, eskuen, eta era honetaz abesten zuten: Agui, aguilando señora por Dios por este nacimiento del Hijo de Dios. Aquí estamos cuatro cantaremos dos. Dos por la ira y otros dos por!

la Maria, Maria, las doce del mediodía Campanas de alambre que aquí venimos de hambre. Campanas de vidrio que venimos de frío Viva el rey, muera el gallo, 1.800 a caballo.

Con esta canción que nos den / La vaca tuerta cayó en la puerta el buey descornado cayó en el tejado. Agui, Aguilando, duros y blandos. Aramaion, berri, arzoiko umeak ziren eshaleak. Urteberri egunean egiten zuten errenda. Aguilando kelementaña zacpi inixaur ta zortzi gastaña, haren gainean lau sagar nik bai kolkua zabal-zabal.

Neskek kolkuaren ordex "altzoa" euten zuten. Era berean, beste estrofa hau ere errepikatzen zuten: Urtebarri, hari daukanak ez daukanari. Nik ez daukat eta neri. Bestela txarri belarri.

Zaila, oso zaila, artikulatu batetan, Eguerriko ohiturak azaltzea. Ez dut, esaterako, Gabon-kantirik aipatu, nahiz eta Arabak berezko abestusunik euki, alde honetatik. Behar bada, beste aukera batetan egin ahal izango dut.

Josemari VELEZ DE MENDIZABAL

Las fiestas navideñas parece haber sido sinónimas de unión ternal. De hecho, la noche del 24 de Diciembre es una de las pocas del año en que se reúnen todos los miembros de la familia deseosos de disfrutar unas horas ambiente entrañable. Los hijos trabajaban de criados fuera, el hogar paterno, acostumbraban traer un bacalao seco, regalo de amor del caserío donde se crio. Este presente era conocido con tintos nombres. Por ejemplo, Ullibari Gamboa se le llama "bacalada" y en Aramaiona "bon sarixe" o premio de Navidad.

La reunión del día 24 era celebrada alrededor de una mesa servida: berza en ensalada, bacalao o besugo, hozkantzak... y de postre compota, o en la zona euskaldun sobre todo la célèbre inixaurtsalza o salsa de nueces. ¿Quiere alguien conocer la fórmula que se dejó en baserriarria de Aramaiona? Se aplasta la carne de las nueces, previamente recogida en un paño limpio, en un almirez. Se pone agua hirviendo y se echa un poco de carne de vaca y se cuece en un recipiente. Se deja de nuevo hervir hasta la masa de nuevo en un recipiente. Se deja de nuevo hervir entonces se echa la leche con azúcar, y si se quiere, unas migas de pan. Vuelve a servir a la mesa y se friar. Se debe servir a la mesa con recipientes individuales. Cuidado con la cantidad a degustar, ya que puede ser indigesto.

Pero esa fraternidad antes mencionada parece no darse en canciones como la que he mencionado arriba, que, cantada en Aramaion dice en castellano: "Dringilin-dron hoy es Nochebuena. Los hijos mago lleno, allá cuentas los días más". Por otra parte, los dichos recogidos por Gerardo López Gueureñu, en la Montaña y Alavesa respectivamente, no parecen ser de lo más adecuado para cantar en estas fechas, remitiéndose siempre a las aludidas premisas de espíritu fraternal y religioso.

No solamente son los mayores los que disfrutan en estas fiestas. Yo diría que los niños tienen parte más importante en las celebraciones. En Alava, acostumbraban los menores a salir a pedir "aginaldo", si bien la fecha cambiaba de una localidad a otra. En Aramaion lo hacían el día de Año Nuevo, con versos diferentes. En ambos pueblos la chiquillería tenía el repertorio de lo recogido el día de la postulación.

CHOLEM

Restaurante de Moda
PLATOS DE CAZA

APARCAMIENTO
TELEFONO 39 80 05 - BIDEBIETA-1
SAN SEBASTIAN

HACEMOS DINERO LAS JOYAS QUE TOCAMOS

compro

ORO

San Martín, 57-1º
(Frente a la Perla)
SAN SEBASTIAN